

rendelkezésökre. Én soha sem kételkedtem abban és ma is bizonyosra veszem, hogy a debreczeniek az egyetemi tanszékeket tisztességesen fogják betölthetni; hisz egész czikkem azt bizonyítgatja, hogy egyetemi tanároknak való szakemberekben nincsen hazánkban hiány. De a protestánsok e tanárokat gymnasiumaiktól kénytelenek elvonni, s ez idő szerint nagyon kérdéses, hogy a megürült középiskolai tanszékeket hogyan és honnan fogják betölthetni. Ezt mondtam és egyebet nem is »akartam» mondani.

Budapest, 1895. ápril 20.

HEINRICH GUSZTÁV.

IRODALOM.

Tomor Ferencz és dr. Váradi Antal. *Magyar olvasókönyv a középiskolák I. osztálya számára.* Nyolczadik változatlan kiadás. Budapest, 1894. Lampel Róbert. Ára füzve 90, kötve 1 frt 10 kr.

Nehéz helyzetben vagyok, midőn e könyv bírálatához fogok, melynek tekintélyét a közoktatási tanácsnak immár hét ízben megadott engedélye majdnem rendíthetetlenül megszilárdította és a melynek jó és helyes voltát a körülbelől másfél évtizedes használat szinte kétségtelenné tette. Nehéz a helyzetem akkor is, ha ez olvasókönyvnek oly számos hivatalos bírálójához és még számosabb jeles ismertetőjéhez egyszerűen csatlakozom, mert könnyen olybá tűnhetek, mint a ki nem tudok vagy nem akarok önálló véleményt nyilvánítani, de még nehezebbé válik helyzetem akkor, ha szembe mernék szállni a közoktatási tanács hétszer megújított engedélyével és e könyvnek oly fényes multjával, ha azt próbálnám bebizonyítani — amint ilyen esetben a közoktatási tanács bírálati szabályzata a bírálónak kötelességéül szab, — hogy ez olvasó-könyv *új (8-ik) kiadása a tudomány és módszer haladásával szemben nemcsak visszamaradt, de sőt soha sem is tartott lépést.*

Bármennyire megpróbálná is erőmet, én mégis a második, a nehezebb feladatra vállalkozom; igyekezni fogok kimutatni, hogy a szóban forgó olvasókönyv a közoktatási tanácsnak első engedélyét is csak jó-akaró elnézésből nyerhette meg, ma pedig annyi jobbnál jobb, sőt egészen kitünő versenytársa mellett végkép elavult, sőt teljesen fölöslegessé vált.

A középiskolai tantervek és utasítások oly világosan, oly határozottan megszabják az első osztálynak szánt olvasmányok tárgyát, műfaját, sőt külalakját is, hogy azt hihetnők, a magyar nyelvi olvasókönyvek tartalmára és berendezésére nézve nem is lehet nézetkülönbség. Elbeszélő prózai és költői olvasmányokat követel a gimn. tanterv, külö-

nösen a népmese, magyar történeti monda, klasszikus mithosz, néprajz köréből. Még szabatosabban szól a reáliskolai tanterv, midőn a magyar népeletből vett meséket és leírásokat is tűz ki az I. oszt. olvasmányául.

S valóban, mióta mintegy *filius ante patrem*, körülbelül husz évvel ezelőtt megjelent az első olvasókönyv, a mely a még életbe sem léptetett tanterv és utasítások szellemében volt szerkesztve, t. i. a Kármán-féle, azóta az olvasókönyvek többé-kevésbé egy képre vannak teremtve. Azóta látunk a magyar olvasókönyvekben egységes pædagogiai elvet, azóta találunk bennök irodalmilag értékes, művelődéstörténelmi szempontból érdekes anyagot, azóta szorította ki a magyar népmese, a magyar történeti monda, a magyar föld és népelet rajza, továbbá a görög mithosz azon szedett-vedett, többnyire fordított olvasmányokat, melyeket sem költőiség, sem történeti fontosság nem emelt ki a köznapiság köréből, azon adomaszerű történeti elbeszéléseket, melyek csak ferde fogalmakat kelthettek a zsenge ifjui lélekben, a historiai alakok és eseményekről, azon erőltetett naivságú, többnyire érzékeny, de gyakran kieszelt leleményességű történetecskéket és leírásokat, melyeknek még oly színes máza alól csak kitetszettek a morális predikáció zörgős csontjai, melyeknek még oly hosszú köntöse alól csak kilógott az erőszakosan is javítani, a mindenből erkölcsi tanuságot levonni akarás lólábja.

Azonban bármily világosan körülhatárolták is a tanterv és utasítások az olvasókönyv keretét, nem mindegyik szerzőnek sikerült egyaránt jól kitölteni akár az egész keretet, akár egyes rekeszeit. Az a szerző pedig, a ki a tanterv és utasítások szellemével nem értett és nem érzett együtt, a ki részint elvből, részint hagyományból a régi olvasókönyv iránti rokonszenvét nem tudta lelkéből kiirtani, a ki nem szabad meggyőződésből, hanem a miniszteri tanterv és utasítások parancsszavának engedelmeskedve, próbálta megvalósítani az új irányelveket, az a szerző csak természetes, hogy nem ér célzt, hogy műve csak robotmunka számba mehett.

A jelen olvasókönyv szerzői ilyenforma helyzetben voltak az új tantervvel és utasításokkal szemben; nem értették meg és kivált nem érezték át, mindazáltal vállalkoztak olvasókönyv szerkesztésére, a mely éppen azért legfeljebb külsőségekben alkalmazkodott az új tanterv követelményeihez, velejében pedig maradt a szintelen, rendszertelen és a mi legnagyobb baj, jobbára értéktelen régi olvasmányoknak az a minden pædagogiai elv nélküli halmaza, melyet fentebb igyekeztünk jellemezni. A szerzők a tanterv és utasítások ellenes felfogásukat már az első kiadás előszavában sejtetik, midőn olyanforma kijelentést tesznek, hogy a görög, római, hún és magyar közmondák csak a fennálló tanterv követelésére kerültek olvasókönyvükbe, de a második kiadás előszavában

többé nem is titkolják, hogy ők nem értenek egyet a tanterv és utasítások szellemével, midőn föntebbi kijelentésüket magyarázva, megvallják, hogy a görög és római mondákat nem pædagogiai szempontból vették föl, hogy a népmesék csupán magánolvasmányul tekintendők, végül, hogy — s itt kitünik a szeg a zsákból — fősúlyt a könyv első felére fektettek, a hol épen azok az erőszakosan moralizáló, tudákos, nagyobb-részt értéktelen olvasmányok vannak rendszertelenül és a vezérelvnek minden nyoma nélkül fölhalmazva.

Nem tudom, hogy vajjon a szerzők vakmerőségét rójjam-e meg inkább, a kik a fennálló tanterv és utasítások betűje előtt meghajoltak, de szellemét kijátszották, avagy az akkori közoktatási tanács majdnem bűnös elnézését, a melylyel a tanterv és utasítások szellemének meghamisítását szentesítette, holott hivatalosan is, erkölcsileg is maga tartozott volna tanterv és utasítások fölött híven őrködni.

Jelen olvasókönyv tehát csak kényszerből követi a tanterv és utasítások rendelkezéseit és szerintem a szerzőknek már ezen kijelentése is, mely változatlanul elibe van nyomatva a 8-ik kiadásnak, elégséges ok volna az engedély megtagadására, illetve fölfüggesztésére, mert az az erkölcsi és pædagogiai elvekkel való játék még sem járja, hogy egy olvasókönyv azon tanterv és utasítások értelmében kérjen és nyerjen használati engedélyt, a mely tanterv és utasítások szellemének nyíltan ellene mond, sőt fittyet hány. Azonban én nem helyezkedem a szigorú erkölcsbíró álláspontjára, és nem e szempontból ítélem el a könyvet, hanem igyekezni fogok kimutatni, hogy e mű nemcsak a tanterv és utasítások követelményeinek nem felel meg, hanem általános pædagogiai, irodalmi és nyelvi tekintetben is annyira kifogásolható, hogy eddigi használatát is csak károsnak kell tartanunk, további engedélyezése pedig — midőn jobbnál-jobb olvasókönyvekkel (Kármán-Komáromy, Lehr-Riedl, Szinnyei, Kalmár stb.) rendelkezünk — egyértelmű volna a bűnös könnyelműséggel.

A tanterv és utasítások első sorban népmeséket követelnek. S mit tesznek a szerzők? Könyvük utolsó helyén, külön csoportba sem foglalva, hanem csupán a *Népköltemények* című fejezet olvasmányai közé vegyítve, fölvesznek öt mesét, mintegy elhelyezéssel és beosztással is azt akarván kimutatni, a mit előszavukban nyíltan is kifejeznek, hogy t. i. e meséket csupán magánolvasmányul szánták. De legalább ez az öt mese volna jól megválogatva! Azt hihetnők, hogy itt fogunk találkozni a magyar népmese tipikus képviselőivel, itt az *Igazság és Hamissággal*, a *Három kívánsággal*, a tréfás, a magyar nép tiszta humorából fakadt *Kaczor-király-félékkel* és főképp a *Gonosz mostohával*, a mely a maga gazdag cselekvényével, a gyermek-lélekre mélyen ható fordulataival, az ifjú gondolat- és érzéskörét meg nem haladó tárgyával, mintegy iskolai

tárgyalásra termett és a melynek a költői feldolgozásáért az iskola nem is lehet eléggé hálás Gyulai Pálnak. Mindez hiányzik a mi olvasókönyvünkől, hanem a helyett ott találjuk a *Halál és a vén asszonyt*, melyben van ugyan népi humor, de nagyon is ízléstelenül végződik, ott találjuk az *Aranyszakállú embert*, melyet a szerzők nem győznek eléggé földicsérni, holott sem mélyebb erkölcsi magot nem rejt magában, sem kettős cselekvényével, kuszált szerkezetével nem mondható mintaszerűnek. A másik három mese (*Az eladó lány*, *Az angyalbárányok*, *A pacsirta*) már közös a többi olvasókönyvekkel, de a szerzőket, mintha még itt is megrontotta volna a minden áron eltérni, különbözni akarás viselkedete. Az *Angyalbárányokat* nem a Kriza igazán finom költőiségü közléséből veszik át, a mint azt Kármánál, Szinnyeinel találhatták, hanem egy sokkal durvább változatot kerítenek elő, nem is tudom melyik népköltési gyűjteményből. A *pacsirta* tulajdonkép *Krisztus és a madarak* akarna lenni, melyről ismét nem tudjuk, hogy miért adják a költők prózában s miért nem a Gyulai egyszerű, de költői átírásában. Általában a szerzők nem nagy barátjai lehetnek Gyulai műveinek, még a nevének sem; mert az Arany-Gyulai szerkesztette népköltési gyűjteményből átvett olvasmányok cziménél következetesen mellőzik Gyulai nevét.

A népmesék kapcsolatában hadd végezzek a «Népköltemények» czimű fejezettel egészen. Összesen három népkölteménytől (*A párja vesztett gerlicze*, *A három árva*, *A királyfi*) nyerte czimét e fejezet, a mennyiben Chamisso *Óriás leánykáját* nemcsak azért nem számítjuk népkölteménynek, mert műköltőtől származik, hanem mert a tanterv és utasítások magyar népköltési termékre gondolnak. Szégyen és baj volna, ha még az I. osztály szükségletét sem tudná kielégíteni a magyar népköltészet. Épen ezért kell hibáztatnunk e fejezetnek még említetlen olvasmányát (*Az oroszlán és az ember*. Arab mese. Hasznos multságok), melynek semmi helye a magyar népköltés termékei között. Visszatérve az eredetiekre, nem hallgathatom el, hogy ha a szerzők a mostoha anya és a bántalmazott gyermekek motivumát feldolgozó költeménynyel akarták megösmertetni, a tanulókat, mért veszik föl a *Három árvát*, e töredékes néprománcczat s mért mellőzik az eléggé meg nem becsülhető *Gonosz mostohát*; továbbá azt is meg kell jegyeznem, hogy *A királyfi* számos változata közül a szerzők — mintha valami megbabonázta volna a kezöket — épen a legszerencsétlenebbet választották ki, azt, melyet sem Erdélyi, sem Arany-Gyulai gyűjteménye nem ösmer, azt, a mely az egész románccznak természetes költői menetét fölforgatja. E változat szerint a kocsisi ruhába öltözött királyfi a szegény leányt kéri meg először, a ki el is ígérkezik hozzá, de akkor mi értelme van, hogy a királyfi gazdag bíró házába is benézzon.

De már nagyon is soká bizonyítottuk, hogy a *Népköltemények*

fejezete az olvasmányoknak akár számát, akár minőségét tekintve, rendkívül hiányos és hibás; talán sikerültebb lesz a hún és magyar mondák csoportja? Nem sokkal. A szerzők még e csoportot sem tartják olyanak, a melyre fősúlyt kellene fektetniök, sorrendben is utolsó előtti helyre került, nem tudom véletlenül-e, vagy azért, mert a tanterv ez olvasmányokat mindjárt másodsorban a népmesék után követeli és mert az utasítások ezeket tartják legfontosabbaknak?

A tanterv és utasítások e mondáknak nemcsak tárgyát, hanem előadás módját is pontosan körülírják; az első osztály ismerkedjék meg a hun-magyar eredettől a kereszténységig terjedő mondákkal naiv, vonzó előadásban. A szerzők e figyelmeztetésre mit sem adva, e fejezetbe bele-szorítják a királymondákat, az Árpádkirályok egész történetét, holott mindezt az utasítások határozottan a második osztálynak tartják fön-n. Ez olvasmányokkal, melyek talán csak félreértésből kerültek az első osztály könyvébe, nem lehet bővebben foglalkoznom, legföljebb azt kér-dhetem, hogy miféle különös ízlés a Jókai ragyogó szellemes stilusa mellé Virág Benedek jámbor, de gyámoltalan előadását odaállítani?

De azért mégis nagy baj származott az anyag zsufoolásából; a tulaj-donképeni hún és pogánykori magyar mondák oly vázlatosan, oly oda-vetve vannak közölve, hogy azok a tanulóknban sem költői hatást, sem történeti érdeklődést nem kelthetnek. Kivált a húnmondákkal bánnak a szerzők mostohán. Nem tudom, honnan merítették a könyvükbeli húnmondák tárgyát és szövegét, de mondhatom, zavaros és értelmetlen forrásuk volt. A fogalmazás gyarlóságait nem tekintve, csak tárgyi hibá-kat sorolok elő. Potentiana (és nem Potentia, mint a szerzők írják), valamint Sicambria nem történeti, hanem csak mondai helynevek: a húnok nem Tárnok-völgyében ütköznek meg a rómaiakkal először, hanem Potentiána és Százhalom környékén; a hún vitézek föltámadását és levegőbeli csatáját nem a *katalauni* ütközethez fűzi a monda, ha-nem a Krimhild csatájához. Különösen zavaros «*a hadisten kardja*» című olvasmány, mely Priscusból, Zalán futásából és még nem tudom miből van összevegyítve, oly nagy gonddal, hogy az olvasmány elejének ellentmond a vége, mindakettőnek pedig a közepe, továbbá, hogy a szer-zők benne feledték a szövegben a latin írónak e kifejezését: *Mars isten kardja*, úgy hogy néhány sorban a tanuló három neven is megismerke-dik e csodakarddal: *a hadisten kardja*, *Mars isten kardja* és *kardja Hadúrnak*.

A «Görög-római mondák» fejezetén látszik meg leginkább a robot-munka, a kelletlenség. Nem hiába, hogy csak kényszerből foglal helyett a könyvben ez olvasmány-csoport, nincs abban semmi köszönet. Az utasítások az első osztálynak csak görög mithoszokat írnak elő, a szer-zők itt is, mint a reklámkereskedők, kelletnél többet akarván adni,

Aeneas és Romulus mondájával is szaporítani akarják az anyagot, de éppen ezért kénytelenek, mentől kivonatosabban, vázlatosabban elbeszélni az összes mithoszokat. Mivé is lesz az ő kezök alatt Perseus, Theseus és Herakles oly szép, oly vonzó, fantáziát és szívet egyaránt magával ragadó élete? Száraz életrajzi adatoknak, idegennél idegenebb neveknek, magukban érthetetlen csodáknak a zavaros tömegévé, melynek előadás módja, stílusa is élvezhetetlen! Az Iliász és Aeneisz tartalmát is közlik a szerzők, de milyen unalmás krónika benyomását teszik e fenséges hős költemények az ő kivonatolásukban! Ha akármelyik régi iskolai kiadásból szedgették volna is össze az Iliász vagy Aeneisz egyes énekei elé bocsátott, éppen nem költői fogalmazású «*argumentum*»-okat, akkor is hívebben, megnyerőbben állna előttünk a két epopeia meseje.

E fejezetnél árulják el leginkább a szerzők, hogy itt nemcsak a tanterv és utasítások intencióit nem értették meg, hanem általában az olvasókönyv feladatával sincsenek tisztában. Az olvasókönyvet csak oly tankönyvnek nézik, mint akármely rendszeres tudománynak a kézi könyvét; éppen azért valamint a hún magyar mondák, úgy a görög-római mondák csoportjaiban sem szabad keresnünk naiv mondai termékeket, első sorban képzeletünket foglalkoztató történeti elbeszéléseket, szívre ható költői olvasmányokat, mondhatnók vallásos költeményeket, hanem egyik helyt egy rövidre vont hún-magyar történelmet, másik helyt egy vázlatos mithológiát találunk.

E ferde felfogással annyira kiforgatják az olvasókönyvet a maga mivoltából, hogy gyakran az egyes olvasmányok végére, de még a szöveg folyamába odabiggyesztik mindennemű tudákos észrevételeiket, több helyt a tanároknak szánt didaktikai tanácsait is, melyek a míg az olvasmánynak a tanuló lelkére gyakorolt hatását nagy mértékben zavarják, tárgyi és nyelvi tekintetben is sokféle kifogás alá eshetnek. Pl. «*Attila és Leó pápa*» után a következő rövidke kis mondatocskába foglalt jegyzet olvasható: *E mondában kiemelendő az a vonás, hogy a római követség pompájában, a pápa szónoklatában nyilvánuló méltóság, fönség oly nagy hatást gyakorolt az Isten ostorára, hogy a ki addig mindeneget meggyőzött, most önmagán győzedelmeskedve Rómának megkegyelmezett, mi bizonyára Etelének emberséges, művelt gondolkodásáról tanuskodik.*

A szerzők e tudákossága annyira megy, hogy könyvüket e szempontból *hasznos ismeretek tárának* nevezhetnők; a viláért el nem mulasztanák, hogy itt is, ott is egy kis *konversations-lexiconi* tudnivalót el ne szórjanak, úgy hogy nekik a hún-mondák is, de főkép a görög mithoszok csak arra jók, hogy egy-egy divatos szözlásmódnak, irodalmi kifejezésnek, — úgy szólván — a forgalomban levő általános műveltségi törmelékeknek magyarázatául szolgáljanak. Így Csaba mon-

dájában nem a hadak útjának oly költői származtatására gondolnak a szerzők, ennél fontosabb rájuk nézve megmagyarázni a «*Csabair-fű*» nevét és azon szólás eredetét, hogy: *akkor térsz te meg, mikor Csaba Görögországból*. Herakles hősi mithoszát is mintha csak azért beszélnék el, hogy alkalmuk legyen az ilyen mondások eredetére rámutatni, mint: *Augias istállóját tisztítani*: Anyyi, mint valamely házban, hivatalban, intézetben, városban vagy országban, hol az erkölcstelenség nagyon elhatalmasodott, a rendet visszaállítani. Vagy: *Herkules a keresztúton*. Ide jönnek látták csatolni a német szólásmódot is. *Herkules an Scheidewege*; hogy mi okból és mi célra, azt bajos volna kitalálni, ha csak azon gyöngébbek kedvéért nem, a kik nem tudják, hogy a szerzők görög-római mondáik szövegét nagyobb részt német forrásból merítik. Tantalust, Sisyphust, a Danaidákat már annyira sem becsülik a szerzők, hogy mithoszukat elbeszéljék; elég, ha homályosan és zavarosan megmagyarázzák a következő mithologiai vonatkozásokat: *Tantalusi szomjam van, Tantalusi kinokat szenvedtem, A Danaidák hordóját tölteni, Sisyphusi munkát tenni* (sic!). A görög fantázia örökbecsű költői termékeit, a mithuszokat, így csak egy szárazlelkű német guvernanszokta értékesíteni, a ki u. n. nürnbergi tölesérrrel igyekszik csupán a műveltség külsőségeire vágyódó leánynövendékeinek agyába minden nemű ismeretet bele gyömmöszölni, de pædagógiai érzékű tanférfiu nem.

Ez a pædagógiai érzék leginkább hiányzik a *Görög istenek, A görögök másvilága, A hősök* felírási olvassmányokból, melyek rendszeres meghatározásokat foglalnak magukban, valamint oly fejtegetéseket, melyek egyrészt a gyermeki értelmet messze felülhaladják, másrészt a modern mithologia tudományával homlokegyenest ellenkeznek. Így vetik fel a szerzők ezt a tapintatlan kérdést: *Nem lehetséges-e, hogy a bölcsék a sok isten-alakkal az egy és osztatlan istenség mindenütt jelenvalóságát akarták a gyenge elmének felfoghatóvá tenni?* (98 l.) Erre a korlátolt theologiai kérdésre a modern mithologia azt feleli: *nem*, a pædagogia pedig: *ilyen transcendentális eszmével a gyermeki elmét megerőltetni tilos*.

Már a szerzőknek ez a ferde felfogása is használhatatlanná teszi a görög-római mondák fejezetét, hátha még számba vesszük azon súlyos hibákat, melyeket az utasításokban annyira kiemelt erkölcsi szempont, továbbá a naiv előadásmód és a helyes magyarság ellen elkövetnek. Ez utóbbi tárgyról később szólva, itt csak azt kell megemlítenünk, hogy a szerzőknek egyáltalában nincs érzékük az anyag megválasztásához. Herakles legborzasztóbb cselekedeteit épen így elébe tárják az ifjúságnak, mint csodás hős tetteit; még pedig minden magyarázat nélkül. Elmondják, hogy Herakles első feleségét és nyolcz gyermekét megölte, hogy az ártatlan Lychast a tengerbe hajította, nem hallgatják el, hogy

Hippolyte önként átadta neki az övét, hogy Omphale királynő lábainál női ruhában fonta a gyapjút; az Argonauták történetéhez szükségesnek tartják hozzátoldani, hogy Jason megvetette Medeát, miért is ez kisedő gyermekeiket kegyetlenül meggyilkolta. Aeneasról is meg kell tudnunk, hogy Dido miatta való szerelmi bánatában máglyán vetett véget életének stb.

A naiv előadásmódról is furcsa fogalmuk lehet a szerzőknek, midőn az özönvíz leírásában, valamint Deukalion és Pyrrha történetében majdnem szóról-szóra követik Ovidiust, e finomult, hol szellemeskedő, hol érzékenykedő külsőt. Így átveszik tőle változatlanul Deukalionnak azon szentimentális szerelmi sóhajtozásait, melyeket az özönvíz után intéz nejéhez, így megtartják híven Ovidiusnak azon szellemes megjegyzését, melyet Metamorphosisa e szakaszának végén a szikladarabokból támadt új emberi nemzedékre tesz. V. i. *Innen van, hogy az emberi nem oly kemény természetű és annyi szenvedést, nyomort el tud viselni.* Ezzel mutatjuk ki eredetünket. (98 l.)

Hogy egyébként is milyen gonddal van szerkesztve e fejezet, arra szolgáljon bizonyítékul néhány idézet. «*Deukalionnál jobb ember, valamint feleségénél jobb asszony nem volt a világon.*» Ezt akkor mondják a szerzők, midőn két sorral később kijelentik: «*oly sok ember közül csak egy férfi és egy asszony maradt meg;*» tehát: hét pusztá faluban Pinty úrfi a legderekabb legény. Továbbá: *Rhea Sylviát Mars isten feleségül vette;* erről egyetlen mithologia sem tud. Ilyen értelmetlenségekre, zavaros ellentmondásokra találunk még a 102., 103., 122., 123. lapon.

Látni való, hogy azt az olvasmány-anyagot, melyet tanterv és utasítások követelnek, t. i. népmesét, magyar történeti mondát, görög mithoszt jelen olvasókönyv sem kellő mértékben, sem hasznavehető formában nem nyújt; nézzük, találunk-e valami kárpótlást a könyv első felében, a melyen a szerzők nem robotban dolgoztak, hanem a melyre maguk vallomása szerint is nagy súlyt fektettek.

A két első fejezettel (*Közmondások és szólásmódok, Közmondások eredete*) hamar végezhetünk. A tanterv és utasítások nem írják ugyan elő a közmondásokat, de azért mi szívesen látjuk az olvasókönyvekben, nemcsak tartalmi szempontból életbölcseleti igazságoknak, az olvasmányokból vonható tanuságoknak a megrögzítésére, hanem nyelvi szempontból is a magyar nyelvérzéknek számos iskolában oly szükséges megerősítésére. De ha valamit, úgy a közmondásokat kell igazán megváltogatni; továbbá itt is áll az, hogy sok a jóból is megárt. A szerzők mintegy 400 közmondásfélét szednek, — mondhatnók — hánynak össze, mert semmi tartalmi kapocs nincs az egymásután következők között. Ennyit nem bir megemészteni az első osztály, csak úgy nyersen elnyelni (memorizálni) is bajosan. Nem számítva, hogy a közmondások

közzé körülbelől felerészben szólások vannak vegyítve, melyek úgy rendszertelenül, tárgyhoz nem fűződve épen nem alkalmasak tanítás anyagául, a szorosabb értelemben vett közmondásoknak is jelentékeny részét ki kellene iktatni, mivel vagy értékük nem állja ki a próbát, vagy eredetük nem népi, sőt nem is magyar. Így kifogásolható 1. l. II. fej. 15., 2. l. a) csop. 7., 12., 13., 3. l. b) csop. 8., c) csop. 18., 19., 7. l. 1., 11., 17., 26., 10. l. 1., 6., 8., stb.

A közmondások közlésében még azt a hibát is elkövetik a szerzők, hogy önkényesen változtatnak rajtuk, csak azért, hogy egyik-másik mondattani kategóriára alkalmas példakul szolgáljanak, mert szerintök a közmondások vehetők leghelyesebben a mondattan alapjául. Állításuk igaz voltáról annyira meg vannak győződve, hogy az előszóban szerencsés gondolatnak nyilvánítják a maguk felfogását, a mely szerencsét távolról sem irigyeljük tőlük, valamint azon didaktikai fölfedezés dicsőségét is meghagyjuk a szerzőknek, hogy ők ritmikai szempontból is fontosaknak tartják a közmondásokat, már az első osztályban, a hol jó, ha a tanulók a nyilvánvaló versekből kiérik a ritmust.

A második, a *Közmondások eredete* című fejezete oly értéktelen, hogy szót is kár reá vesztegetni. Először is egyetlen közmondással sem találkozunk e helyt, mert e tizenegy kis olvasmány közül az öt első és három utolsó is csak szólásmódokat magyaráz (*Ez nem Csáky szalmája, Csóri csuka, nincs mája, Nem úgy verik a cigányt, Hátra van még a fekete leves, Sokáig tartott, mint Rákóczy lakodalma, Egyszer volt Budán kutyavásár, Föltette az Orbán süvegét, Király Mátyás és Mátyás király*, a hatodik és hetedik a magyar köpönyeget és a magyar nadrágot írja, az utolsó a számár-árnyékról szól, hogy pedig magyar köpeny és nadrág, valamint számár-árnyék közmondások volnának, azt még oly merész költői fantáziával megáldott nyelvtudós sem bizonyíthatná be.

A tizenegy olvasmány közül kilencz (de talán a tizedik is) Dugonicstól van excerpálva. Teljes tisztelettel viseltetünk a jó öreg Dugonics irodalmi érdemei iránt, de sem történeti jártasságát nem tartjuk megbízhatónak, midőn történeti alapu szólásmódokat (mondjuk: szálló igéket) és mivelődés történeti tárgyak eredetét kell megmagyaráznia, sem stílusát nem tartjuk olyannak, a melyből az első osztály tanulói okulhatnának. Különösen a magyar köpönyeget és nadrágot ismertető két kis olvasmány tartalmilag is, nyelvileg is oly együgyűség, hogy bármely magyar olvasókönyvben is csak szégyenkezni lehet velők.

Venio nunc ad....! «*Vegyes olvasmányok*» szembe is alig tűnő czégére alatt csempészték be a szerzők a régi olvasó-könyvet minden jó, de még inkább minden rossz tulajdonságával együtt. Nyolczvan darab olvasmányt találhatunk e csoportban a nélkül, hogy bárminő tartalmi vagy formai kapocs volna közöttük észrevehető, a miből önként

következik, hogy az ok és cél sem határozható meg, a melyért és a melyre itt helyet foglalnak. Ez az ok- és cél-nélküliség már maga elítéli a «Vegyes olvasmány»-okat, mert pædagogiai szempontból épen nem közömbös, hogy milyen tárgykörben foglalkoztatjuk a tanuló értelmét és képzeletét. Azonban nemcsak az elvtelenség hibájában leledzik a csoport, nagyobb baja, hogy jó részt irodalmilag értéktelen, tartalomban és nyelvben elavult olvasmányokból állott össze. Távol vagyok attól, hogy el ne ismerjem, hogy e csoportban számos megfelelő, minden tekintetben hasznavehető olvasmány foglaltatik, hiszen Fáy, Czuczor, Petöfi, Gyulai, Jókai stb. neve is többször előfordul, de az olvasmányok nagy részének kiválasztásában mégis hiába keresük a szerzőknek akár pædagogiai érzékét, akár irodalmi és nyelvi ízlését.

Az olvasmányok között tekintélyes számot tesznek a tanító-mesék. Helyesen. De a tanító-mesék jó része Kazinczytól való, a kinek gondolatköre és előadásmódja sokkal meghaladja az első osztály ifjainak értelmi világát, nem számítva, hogy nyelve sem állítható oda a magyarság mintájául. Így magasabb színvonalán állnak: *Jupiter és a juh*, *Amintás*, *A tündérek ajándéka*, nehézkes előadásu: *Salamon lelke*, eredeti egyszerűségéből ki van forgatva: *A holló és a róka*. Szintén nem tartom gyermek ifjuhoz mértnek azt a parabola-formát, melyet Ráday Gedeon úr a *Víz*, *Szél*, *Becsületről*, már csak azért sem, mert az első osztályoknak szánt mesékben nemcsak komoly oktatást kívánok, hanem több-kevesebb tréfát, humort, mulatva gyönyörködtetést.

Mai elvből is ellenségei vagyunk azon erőszakosan moralizáló kis elbeszéléseknek, melyek e csoportban legnagyobb számmal fordulnak elő, még ha nem sikerültek volna oly kétes forrásból, mint a melyenből a szerzők merítenek. De kérdjük: *Ki az az Alvinczy?* a kinek a *Tiszteletlen gyermekek*, *A baraczk*, *Meg ne vess senkit* című olvasmányokat köszönhetjük, ámbár egyik termékében sincs nagy köszönet; vagy: *Mi az a Piroskönyv*, hogy annak a tekintélyével akarják fedezni: *A fegyver nem gyermek kezébe való* s hasonló olvasmányok tartalmatlanságát.

A szerzők hallottak arról, hogy az olvasmányok föld- és néprajzi ismertetésekre is szolgálhatnak. Nem akarták, hogy könyvük e tekintetben elmaradjon versenytársaitól. De mivel állottak ki a síkra? A helyett, hogy azt a megbecsülhetetlen anyagot, a melyet a föld- és néprajz szempontjából az *Osztrák-Magyar Monarchia* hordott össze, a helyett, hogy Jókai, Hunfalvy János, Herman Ottó, Bársony István stb. idevágó újabb munkásságát felhasználták volna, igazán önzívizelőtti termékekkel állanak elő. Fényes Elekkel iratják le a Dunát, valami névtelennel a Balatont, az Athenæumból veszik át Erdély állatainak ismertetését, a mely olvasmányok fél századdal vagy még régebbi viszonyokat tüntetnek fel és a melyekből a tanulók olyan ismereteket nyernek, hogy

Füredről Tihanyba két evezős vitorlás csolnakon lehet átrándulni, hogy Erdélynek egyik legnevezetesebb kereskedelmi czikke a *nadály*, hogy Erdélybe a *fejedelemségek*ből hajtanak be sok sertést, stb. A népelet bemutatására leghelyesebbnek találták a szerzők Mikes rodostói leveleiből egynehányat lenyomatni, nem gondolván meg, hogy a tanterv és utasítások a magyar nép életét kívánja a magyar ifjúsággal megösmertetni, nem a mult századi, rodostói török, görög, örmény lakosokat, valamint arról is megfélekedzván, hogy Mikes még sem az az író, a kinek leveleit, régies stílusát változtatlanul odaadhatjuk az első osztály tanulóinak. Különben a szerzők itt annyira beleszerelmesedtek Mikesbe, mint a *Közmondások eredeténél* Dugonicsba. Átvesszik tőle Rákóczy Ferencz házirendjének és a bujdosók rodostói életmódjának leírását; meghagyják e leírásban Mikesnek egy vallomását, a melynek magában véve homályos az értelme, de a melyből Mikes közelebbi ismerői rögtön tudják, hogy Mikes még akkor is szereti Zsuzsikát, midőn az helyette az öreg Bercsényit választotta férjül, bárha keserű humorba akarná is burkolni szíve érzelmeit. Mindez: *cui bono?* megáll a véges emberi elme.

Még sok olvasmány rászorgálna a megjegyzésre (avagy első osztálynak való-e Garaynak *A zarándok* és kivált Aranynek *A világ egy kopott szekér* című költeménye), de ideje lesz bevégeznünk bírálatunkat, mert még szólanunk kell általában a szerzők pædagógiai képzettségéről és stílusáról.

Pædagógiai tájékozottságuk eléggé kiténik abból, hogy ők az első osztálylyal meg akarják ismertetni a mondatrészeken kívül az összes mondatfajokat, fő- és mellékmondatokat, sőt — a mint tudjuk — a közmondásokat jó részt a különböző mondatrészek és mondatok begyakorlására vették fel. De még jellemzőbb rájuk nézve, hogy ők azt hiszik, hogy az első osztályban írásbeli feladatul szolgálhat Kazinczy és Czuczor «*A holló és a róka*» című tanítómeséinek összehasonlítása, (17. l.) hogy első osztályu tanulók oly lírás költeményt is tárgyalhatnak írásban, minő a *Forgandó szerencse*, kifejtvén annak alapeszméjét, követvén érzés- és gondolatmenését és levonván a belőle kinálkozó tanulságokat, (Előszó VIII—X. l.). Sőt hogy képesek e költeményt párhuzamba állítani Mikesnek egy történeti adomájával (*Oziris és a fogoly királyok* 24. l.), mely szintén a szerencse forgandóságáról szól.

Mindez, kivált ha hozzá vesszük azolvasmányok tárgyának, csoportosításának, szövegének megválasztásában elkövetett és főntebb kimutatott hibákat, bizony-bizony azt a hitet keltheti bennünk, hogy a szerzők oly csekély pædagógiai készséggel vállalkoztak feladatukra, a mennyivel sikert nem, hanem csakis kudarcot lehet elérni.

Szintoly sulyos kifogásokkal kell illetnem a szerzők stílus-érzékét.

helyes magyarságát. Ez kissé különösnek tűnik föl akkor, midőn a czimlap az újabb magyar irodalom egyik elismert költőjét nevezi meg társszerzőül. E körülményből én semminemű kombinációkba nem bocsátkozom, csak konstatalom, hogy a szerzők stilérzéke belenyugodott Dugonics nehézkességébe, Mikes régiességébe, Virág gyámoltalanságába, Kazinczy idegenszerűségébe, Fényes szakszerűségébe a nélkül, hogy kötelességüknek tartották volna mind e stilus-fajtákat az első osztály értelmi és nyelvi fejlettségéhez közelebb hozni, a könnyebb tanítás és jobb magyarság kedvéért akár gyökeresebben is megváltoztatni. Konstatalom továbbá, hogy azon szövegben, a mi a szerzők saját fogalmazásának tekintendő, kivált a görög-római és hún mondák, a stilusnak összes hibái feltalálhatók, a homály, nehézkesség, kétértelműség, magyartalanság, ellenben nyoma sincs az egyszerű, naiv, vonzó, magyaros előadásnak. Nehány idézet minden bővebb magyarázat nélkül eléggé igazolni fogja állításomat. Homályos a 102. lapon. «Azonban Héra megesküdtette Zeust, hogy, a ki a kitűzött napon előbb fog születni véréből, az legyen úr egész nemzetségén.» Kinek a véréből? A Perseusból vagy a Zeusból? Kinek a nemzetségén? A Perseusén vagy a Zeusén? Nehézkés és kétértelmű a 104. lapon: «azért a Poscidon küldötte bika roppant pusztításokat tett Minos király nyájaiban, míg Herakles hatalmába nem kerítette s Eurystheus elé nem vitte, ki azt ismét szabadon bocsátván, aztán egész Görögországon keresztül-kasul dühöngött, míg Theseus meg nem ölte.» Ki dühöngött? Eurystheus? A bika? Magyartalan a 105. lapon: «Ez által barátját is kiszabadította az alvilágból.» Helyesen: *Igy*. Továbbá a 110. lapon. «Medea megöli kis öcscsét és testét eldarabolja s bizonyos távolságra a tengerbe szórja.» Magyartalan a szórend majdnem minden második mondatban, kivált azért, mert az állítmány, ha kell, ha nem kell, végére marad a mondatnak; ez az, a mi szintelenné, jobban mondva lelketlenné teszi a stilust, mert az ilyen mondatokból hiányozni látszik a lélek, a főhangsúly. Pl. 110. l. «melyekből nyomban seregesen fegyveres óriás kelt ki.» Példákat ilyen szórendre s egyéb nyelvi hibákra a 94—132. lapok mindegyike bőviben szolgáltatathat.

Szerzők olvasókönyvüket nyolczadik változatlan kiadásnak jelzik s úgy látszik, a sajtóhibákat is változatlanul lenyomatják, sőt szaporítják. Nem vetettem rájuk ügyet, azért csak futtában jegyzem ide a következőket. 60. l. *ítélték*, e helyett: *ítélték*, 106. lapon *szőny*, e helyett: *szörny*, 179. lapon «*volt egy molnárnak egy takarékos és okos leánya*», e helyett: *takaros*. Vagy talán nem is sajtóhiba, hanem a szerzők tudatos «*varia lectio*»-ja?

Mindezek után csak természetesnek fog tetszeni, ha én a hétszer megújított engedély daczára jelen olvasókönyvet hasznavehetőnek nem

tartom, sőt nyíltan kijelentem, hogy további használatban maradása, mikor a tanterv és utasítások szellemének igazán megfelelő, jobbnál jobb, valóban kitünő olvasókönyvek állanak rendelkezésünkre, csak kárt és veszedelmet hozhat a magyar nyelv középiskolai tanítására.

(Debreczen.)

KARDOS ALBERT.

VEGYESEK.

— **Bonney G. Károlynak, a világ társ-congressus elnökének üdvözlete a chicagói congressuson.**

Egyetemes nevelés barátai, különböző országok nevelői, üdvözlöm önöket a nevelésügy nemzetközi congressusán.

A nevelésügyi szakcongressusok, melyek az elmúlt nyolcz napot töltötték ki, bezárattak; most pedig a nevelés nemzetközi congressusa, melyen a nevelésügy irányzó munkakörei kívánnak megfelelően bemutatni, nyílik meg. Hogy a tizenégy congressusnak nyolczvanhat ülése, melyek ezen épületben a kijelölt idő alatt tartattak, a hozzájuk kötött várakozásnak nemcsak megfelelték, de azt túl is haladták, — el van ismerve mind azok által, a kiknek véleménynyilvánítását én hallottam. Örömeinkre szolgált a tanúsított látogatásban nyilvánuló kellemes meglepetések egész sorozata, a mutatott érdek és a tárgyalások magas színvonala. A feljegyzésre legnagyobb mértékben méltó a békének és haladásnak azon szelleme, mely a lehető legnagyobb mértékben uralkodott. Kiváló nevelők, sok országból, úgy találkoztak, mint régi barátok, hogy a közös érdeket és czélt fontolóra vegyék.

Ha a szakcongressusok is ily kielégítők voltak, mit várhatunk a nevelés nemzetközi congressusától, melyben az egész részt kíván venni tizenöt külön munkakört felölelő congressusával, egy programot terjesztvén elő negyvenhét üléssel?

Az 1893. évi világcgressus eredeti hirdetése 1889 szeptemberben bocsáttatott ki, befoglalva a többi tárgyak közé a «nevelési rendszereket, azok előnyeit és hiányait és azon eszközöket, melyek által azok a rendkívüli növekedéshez, az ismeret minden körében, legjobban alkalmazhatók volnának».

A múlt nevelési rendszerei elavultak. Ezen tény oly szembeszökő, hogy sem bizonyításra, sem megvilágításra nem szorul. Azon rendszerek csak helyhez és időhöz kötöttek voltak, tehát állandóságra nem számíthattak. A régi nevelésnek nem volt helye azon fontos munkakörökben, a melyek az újnak különös dicsőségére válnak. A kiseddőzés, a kézügyességi és művészeti képzés, a műtani oktatás, ügyviteli nevelés, tapasztalati lélektan, új szerzemények a nevelő világ számára.